

Mikroelemek és talajkolloidok kölcsönhatásának vizsgálata radioindikációs módszerrel

I. Vas(III)-komplex szorpciós folyamatainak tanulmányozása kalcium-bentoniton

KÓNYA JÓZSEF és HARGITAINÉ TÓTH ÁGNES

Kossuth Lajos Tudományegyetem Izotóp Laboratórium, Debrecen
és Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza

A mikroelemek és talajkolloidok kölcsönhatásának tanulmányozása összetett feladat, mivel a határfelületen a heterogén és homogén reakciók sokasága mehet egyidejűleg és egymás után végbe. Az adszorpciós, ionkicserélődési, komplex- és csapadékképződési, valamint kilúgzási folyamatokban nemcsak a fémionok oldott és adszorbeált formái, valamint komplex vegyületei vesznek részt, hanem jelentős szerepet játszik maga a talajkolloid, továbbá kiemelkedő szerepük van a pH és redox viszonyoknak is.

Az elkövetkezendő cikksorozatban a vas, réz, mangán és cink feltételei reakcióinak vizsgálatával kapcsolatos eredményeket közöljük. Ezeknek az összetett folyamatoknak a vizsgálatát csak lépésenként végezhetjük el. Elsőként a vas-komplex és az agyagásvány (kalcium-bentonit) között végbemenő reakciókat tanulmányoztuk.

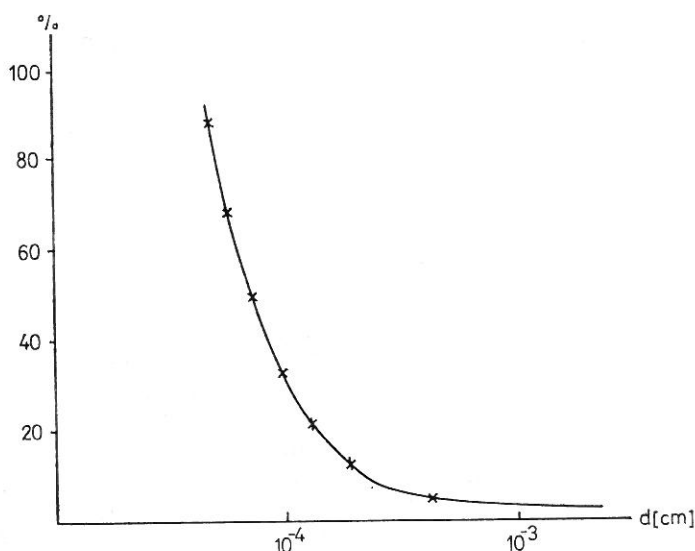
Vizsgálati anyag és módszer

Kísérleteinket természetes állapotú, megőrölt istenmezei kalcium-bentonittal végeztük. A méreteloszlásról az 1. ábrán látható granulometriai görbe ad felvilágosítást. A kalcium-bentonit kationcserélő kapacitása $1,2 \cdot 10^{-4}$ mol $\cdot$ g $^{-1}$. A kicserélhető kationoknak több mint 90%-a kalciumion. A légszáraz anyagból 0,05 g-ot azonos főzőpoharakba mértünk, és hozzáadtunk 20 cm ^{3} kalciumklorid-oldatot, melynek ionerőssége $5 \cdot 10^{-2}$ mol $\cdot$ dm $^{-3}$, és a pH-értéke 7 volt. 30 percig állandó fordulatszám mellett előkevertetést végeztünk, aminek célja az volt, hogy az oldat és az agyagásvány között egyensúly jöjjön létre.

A bevezetésben említett folyamat kinetikájának tanulmányozására ^{59}Fe -izotóppal jelzett, inaktív vasat is tartalmazó vas(III)-komplex oldattal reagáltattuk a kalcium-bentonitot. A kiindulási vas(III)-komplex koncentrációk értéke $0,83 \cdot 10^{-5}$, $1,64 \cdot 10^{-5}$ és $3,99 \cdot 10^{-5}$ mol $\cdot$ dm $^{-3}$ volt. Mivel a radioaktív vas(III)-ionok sósavas közegben álltak rendelkezésünkre, a főzőpohárban levő rendszer pH-ját 7-re állítottuk be.

A komplexképző répacukor salétromsavas oxidációjának terméke. Az anyag BECK MIHÁLY akadémikus, ORSZÁGH ISTVÁN és RÁBAI GYULA találmánya (KLTE Fizikai Kémiai Tanszék), amit a sellyei Agrokémia Szövetkezet szabadalmaztatott. Ezúton köszönjük a feltalálóknak, hogy az anyagot rendelkezésünkre bocsátották.

A kísérleteket 0, 25 és 40 °C-on végeztük. Az oldatok hőmérsékletét ultratermosztáttal állandó értéken tartottuk. A megoszlási egyensúly kialakulását 1 perc és 2 óra közötti reagálási idő után vizsgáltuk. A kísérleti idő eltelte után

1. ábra
A kalcium-bentonit granulometriai görbéje

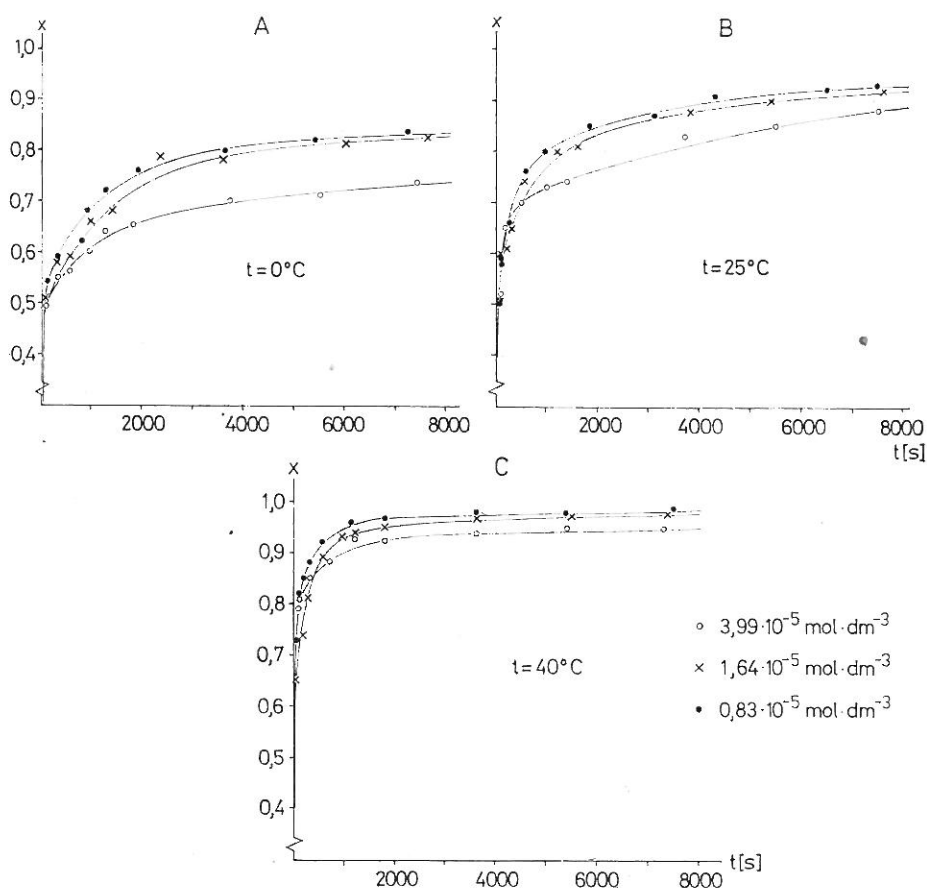
a két fázist Sartorius-membrán kolloid szűrőn választottuk szét. Az oldat és a szilárd fázis aktivitását γ érzékeny NaI(Tl)szcintillációs kristályon mértük. Gondosan ügyeltünk arra, hogy a meghatározás mindig azonos geometriai feltételek mellett történjék. Az oldat és a szilárd fázis különböző sűrűsége miatt kalibrációs faktort határoztunk meg, melynek nagysága kísérleti körülményeink között 1,6 volt.

A mérési pontjainkhoz számítógéppel illesztett görbék a 2. ábrán láthatók, melyen a megoszlási egyensúly kialakulását tüntettük fel úgy, hogy a vízszintes tengelyen az idő, a függőlegesen az adszorbensen megkötődött radioaktív anyag mennyiségére utaló megoszlási hányados (x) értéke látható. A megoszlási hányados a szilárd fázis aktivitásának ($a_{(s)}$) és a szuszpenzió összaktivitásának ($a_{(s)} + a_{(o)}$) a hányadosa:

$$x = \frac{a_{(s)}}{a_{(s)} + a_{(o)}}, \quad (1)$$

ahol $a_{(o)}$ az oldat aktivitása.

Meghatároztuk a vas(III)-komplex látszólagos stabilitási állandóját is [1]. A kalcium-bentonitból 0,05 g-ot 5 darab azonos méretű főzőpohárba mértünk, és hozzápipettáztunk 15 cm^3 $0,05 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$ ionerősségű kalcium-klorid-oldatot. Félórás előkevertetés után minden szuszpenzióhoz $4 \cdot 10^{-1} \text{ cm}^3$ ^{59}Fe -izotóppal jelzett, $0,84 \cdot 10^{-3} \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$ vas(III)-koncentrációjú oldatot, majd mintánként a komplexképzőből növekvő térfogatú oldatot adtunk. Végül kalciumklorid-oldattal a végtérfogatot 20 cm^3 -re egészítettük ki. Így mindegyik főzőpohárban a vaskoncentráció $1,67 \cdot 10^{-5} \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$, a komplexképző töménysége pedig növekvő sorozatban $1,75 \cdot 10^{-3}$, $5,25 \cdot 10^{-3}$, $8,75 \cdot 10^{-3}$, $17,50 \cdot 10^{-3}$ és $26,25 \cdot 10^{-3} \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$ volt. A mintákat két óra hosszat kevertük azonos fordulatszám mellett, a hőmérsékletet ultratermosztáttal 25°C -on tartottuk. A fázisokat az előzőek szerint szétválasztottuk, és megmértük azok aktivitását.

2. ábra

A kalcium-bentonit felületén megkötött vas mennyiségének változása az idő függvényében, különböző kezdeti koncentrációknál. A. 0°C -on; B. 25°C -on; C. 40°C -on. Függőleges tengely: a megkötött vas mennyiségére utaló megoszlási hányados (x). Vízszintes tengely: idő (t), másodperc.

1. táblázat

A sebességi görbék adatai

(1) Hőmérséklet, átlag és korri- gált empirikus szórás	(2) Kezdeti koncentráció mol · dm ⁻³	(3) A részfolyamatok sebességi állandói			(4) Reakciófélidők			(5) Állandók			(6) $A_1 + A_2 + A_3$ állandók összege
		k_1 (s ⁻¹)	k_2 (s ⁻¹)	k_3 (s ⁻¹)	$t_1^{1/2}$ (s)	$t_2^{1/2}$ (s)	$t_3^{1/2}$ (s)	A_1	A_2	A_3	
0 °C	$0,83 \cdot 10^{-5}$	$2,88 \cdot 10^{-2}$	$1,14 \cdot 10^{-3}$	$1,31 \cdot 10^{-4}$	24,1	608	5290	0,512	0,227	0,161	0,900
	$1,64 \cdot 10^{-5}$	$2,64 \cdot 10^{-2}$	$1,06 \cdot 10^{-3}$	$1,27 \cdot 10^{-4}$	26,3	654	5460	0,468	0,254	0,178	0,900
	$3,99 \cdot 10^{-5}$	$2,99 \cdot 10^{-2}$	$1,16 \cdot 10^{-3}$	$1,18 \cdot 10^{-4}$	23,2	594	5870	0,485	0,157	0,178	0,820
$\bar{k} \pm s$		$(2,84 \pm 0,18) \cdot 10^{-2}$	$(1,12 \pm 0,05) \cdot 10^{-3}$	$(1,25 \pm 0,07) \cdot 10^{-4}$							
25 °C	$0,83 \cdot 10^{-5}$	$3,10 \cdot 10^{-2}$	$2,28 \cdot 10^{-3}$	$1,79 \cdot 10^{-4}$	22,3	304	3870	0,566	0,230	0,183	0,980
	$1,64 \cdot 10^{-5}$	$3,63 \cdot 10^{-2}$	$1,75 \cdot 10^{-3}$	$1,65 \cdot 10^{-4}$	19,1	396	4200	0,542	0,244	0,189	0,975
	$3,99 \cdot 10^{-5}$	$3,05 \cdot 10^{-2}$	$2,01 \cdot 10^{-3}$	$1,55 \cdot 10^{-4}$	22,7	346	4470	0,579	0,117	0,244	0,940
$\bar{k} \pm s$		$(3,26 \pm 0,32) \cdot 10^{-2}$	$(2,01 \pm 0,17) \cdot 10^{-3}$	$(1,66 \pm 0,12) \cdot 10^{-4}$							
40 °C	$0,83 \cdot 10^{-5}$	$5,76 \cdot 10^{-2}$	$2,92 \cdot 10^{-3}$	$2,30 \cdot 10^{-4}$	12,0	237	3010	0,763	0,190	0,042	0,995
	$1,64 \cdot 10^{-5}$	$4,41 \cdot 10^{-2}$	$3,12 \cdot 10^{-3}$	$2,65 \cdot 10^{-4}$	15,7	221	2610	0,633	0,299	0,057	0,990
	$3,99 \cdot 10^{-5}$	$5,23 \cdot 10^{-2}$	$3,21 \cdot 10^{-3}$	$2,25 \cdot 10^{-4}$	13,3	216	3080	0,748	0,149	0,057	0,955
$\bar{k} \pm s$		$(5,13 \pm 0,68) \cdot 10^{-2}$	$(3,08 \pm 0,15) \cdot 10^{-3}$	$(2,40 \pm 0,22) \cdot 10^{-4}$							

Kísérleti eredmények

1. A folyamat kinetikájának tanulmányozása

A 2. ábrán látható görbék kinetikus elemzése azt mutatta, hogy a reakciót három különböző sebességi állandójú részfolyamatra lehet bontani:

$$x_e - x_t = A_1 e^{-k_1 t} + A_2 e^{-k_2 t} + A_3 e^{-k_3 t}, \quad (2)$$

ahol x_t a megoszlási hányados egy adott t időpillanatban, x_e ugyanezen mennyiség egyensúlyi értéke, A_1, A_2, A_3 konstansok, k_1, k_2, k_3 a részfolyamatok sebességi állandói. A $t = 0$ kiindulási állapotból az következik, hogy

$$x_e = A_1 + A_2 + A_3. \quad (3)$$

A már korábban közöltek [3, 4] szerint elemezve az $\ln(x_e - x_t)$, t függvényt, először grafikus úton meghatároztuk a sebességi görbék adatait, majd azokat számítógépes értékeléssel finomítottuk. Eredményeinket az 1. táblázatban közöljük. Az azonos hőmérsékleten kapott sebességi állandókra kiszámítottuk az átlagot ($\bar{k}$) és a korrigált empirikus szórását (s).

A táblázat adataiból megállapítható, hogy az egyes részfolyamatok sebességi állandói, valamint a reakció-félidők ($t^{1/2}$) között megközelítőleg egy-egy nagyságrendbeli különbség van.

Mint ismeretes, a sebességi állandó a következő kapcsolatban van a kémiai reakciók aktiválási entrópia- és entalpiaváltozásával (ΔS_{akt} , ΔH_{akt}):

$$k = \frac{k'}{h} \exp(\Delta S_{akt}/R) \exp(-\Delta H_{akt}/RT) \quad (4)$$

ahol k'/h univerzális állandó, melynek nagysága $2,0842 \cdot 10^{10} \text{ K}^{-1} \cdot \text{s}^{-1}$; T az abszolút hőmérséklet és R az egyetemes gázállandó. Ha az $\ln k$ értéket $1/T$ függvényében ábrázoljuk (3. ábra), akkor az iránytangensből az egyes részfolyamatok aktiválási entalpiaváltozását, a tengelymetszetből pedig aktiválási entrópiaváltozását lehet meghatározni. Ezeket az értékeket a 2. táblázat tartalmazza:

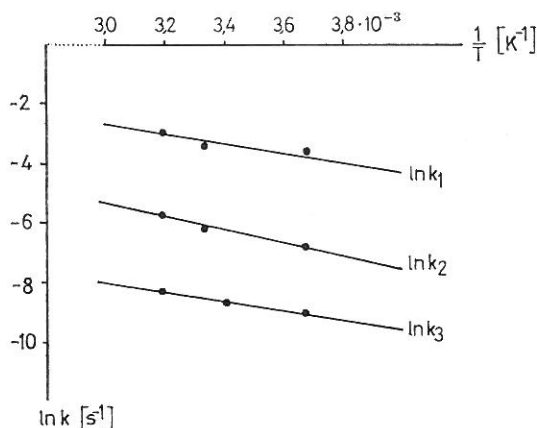
2. táblázat

Az egyes részfolyamatok aktiválási entalpia- és entrópiaváltozásai

(1) Részfolyamatok	(2) Entalpiaváltozás	(3) Entrópiaváltozás
	ΔH_{akt} (kJ · mol ⁻¹)	ΔS_{akt} (25 °C) (kJ · K ⁻¹ · mol ⁻¹)
1.	9,6	−0,24
2.	17,5	−0,23
3.	11,1	−0,28

Az aktiválási entalpiaváltozások értékeiből arra lehet következtetni, hogy a felületre lépő vas kötési energiája nem egyforma. Megítélésünk szerint az első két folyamat egymásra épülő, egymást követő (konszekutív) reakció. Az első, leggyorsabb részfolyamat aktiválási entalpiaváltozása a legkisebb.

Feltételezzük, hogy ez a szorpciós folyamat egy lazán kötött, részben dehidratált réteget, az ún. IMRE-féle átmeneti réteget [2] eredményezi, amely kiindulási anyaga a második, legnagyobb aktiválási entalpiaváltozású részfolyamatnak, és ez valószínűleg ioncsere. Mivel a sebességi állandó értékét az akti-

3. ábra

A sebességi állandók változása az abszolút hőmérséklet reciprokának függvényében

válási entrópiaváltozás is befolyásolja, s az entrópia csökkenése itt a legkisebb, e tényből az adódik, hogy a második részfolyamat sebessége kisebb mint az elsőé, de nagyobb mint a harmadiké. A harmadik részfolyamat független az első kettőtől, egy lassú, párhuzamos reakció. Az aktiválási entalpiaváltozás alig nagyobb az első részfolyamaténál, így a sebességre az aktiválási entrópiaváltozásnak nagyobb hatása van. Ez a folyamat feltételezésünk szerint a felület szerkezetének változásával összefüggő heterogén reakció.

2. A vas(III)-komplex egyensúlyi megoszlásának vizsgálata Langmuir-féle reprezentáció szerint

A Langmuir-egyenlet alábbi, módosított, linearizált formáját használtuk:

$$\frac{1}{V} \frac{y}{x} = \frac{1}{z} (c_e + K), \quad (5)$$

ahol az (1) egyenlettel analóg módon értelmezett y az oldatfázis, x a szilárd fázis aktivitására utal, s így $y + x = 1$, z a felületi aktív helyek száma, c_e az egyensúlyi koncentráció az oldatban, $1/V$ a hígítás, K pedig az adszorpciós energiára jellemző tag.

Mivel esetünkben bonyolult részfolyamatok mennek végbe, a vizsgált jelenség nem jellemezhető egyetlen Langmuir-egyenlettel. A kinetikus görbék elemzésével meghatározott A_1 , A_2 , A_3 konstansok értékének ismeretében a Langmuir-egyenlet y/x hányadosát két különböző esetre (a, b) számítottuk ki:

$$a) \quad \frac{1}{V} \frac{y_a}{x_a} = \frac{1}{V} \frac{1 - (A_1 + A_2)}{A_1 + A_2} = \frac{1}{z_a} (c_e + K_a) \quad (6)$$

$$b) \quad \frac{1}{V} \frac{y_b}{x_b} = \frac{1}{V} \frac{1 - (A_1 + A_2 + A_3)}{A_1 + A_2 + A_3} = \frac{1}{z_b} (c_e + K_b) \quad (7)$$

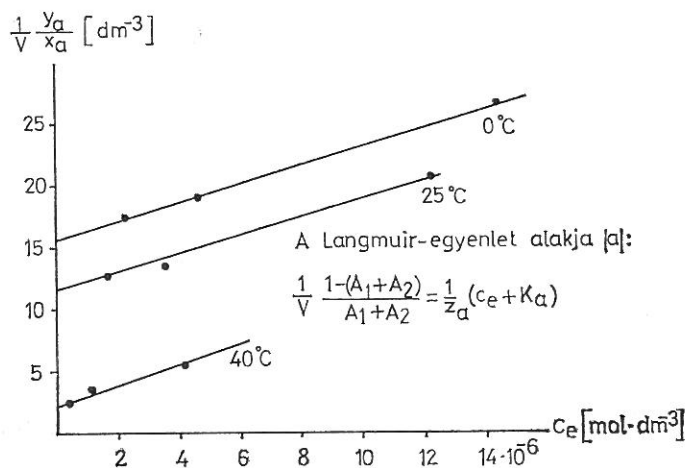
A hányadosok az oldat- és a szilárd fázis aktivitásának arányát jelentik egyensúly esetén. A jelenség komplex volta nem teszi lehetővé, hogy a (6) és (7) egyenlettel jellemzett Langmuir-féle egyenleteknek pontos fizikai tartalmat adjunk, de a 2. táblázat kinetikai adatai világosan mutatják, hogy legalább két szimultán reakció megy egyidejűleg végbe. Ennek tisztázása további vizsgálatok feladata. A Langmuir-egyenletekből megszerkesztett izotermák a 4. és 5. ábrán láthatók. Az egyenesek meredekségéből a z felületi aktív helyek számát, a tengelymetszetből pedig a K adszorpciós energiára jellemző tagot határoztuk meg. Eredményeinket a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat

A felületi aktív helyek száma és az adszorpciós energiára jellemző tagok

(1) Hőmérséklet, °C	(2) Felületi aktív helyek	(3) Adszorpciós energiára jellemző tag	(2) Felületi aktív helyek	(3) Adszorpciós energiára jellemző tag
	z_a (mol · g ⁻¹)	K_a (mol · dm ⁻³)	z_b (mol · g ⁻¹)	K_b (mol · dm ⁻³)
0	$2,6 \cdot 10^{-5}$	$4,1 \cdot 10^{-4}$	$2,4 \cdot 10^{-5}$	$1,1 \cdot 10^{-4}$
25	$2,7 \cdot 10^{-5}$	$3,3 \cdot 10^{-4}$	$2,2 \cdot 10^{-5}$	$1,9 \cdot 10^{-5}$
40	$2,6 \cdot 10^{-5}$	$0,6 \cdot 10^{-4}$	$1,8 \cdot 10^{-5}$	$4,6 \cdot 10^{-6}$

A z_a érték 25 °C-on valamivel nagyobb, mint a másik két hőmérsékleten. A z_a ilyen értékei feltételezésünk szerint azt mutatják, hogy az 1. és 2. részfolyamat az adszorpció és az ionsere bonyolult együttese, amint erre a

4. ábra

A kalcium-bentonit felületén megkötött vas szorpciójának ábrázolása Langmuir-féle reprezentációban (a)

4. táblázat

A felületi reakcióban résztvevő vas(III)-ionok kötési energiái

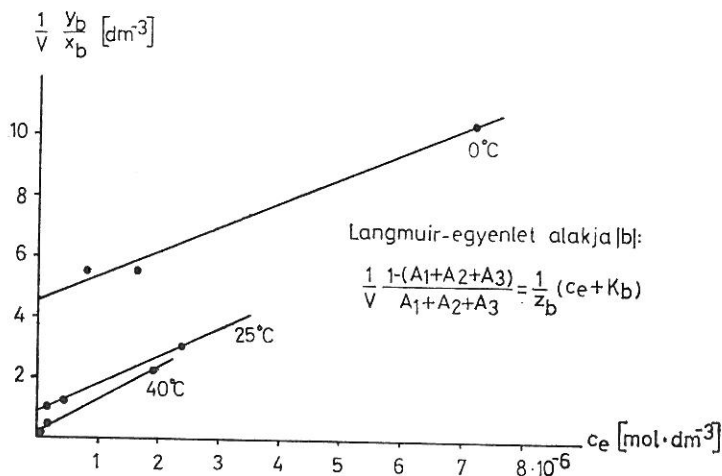
(1) A Langmuir-egyenlet alakja	(2) Kötési energia E_k (kJ · mol ⁻¹)
a) $\frac{1}{V} \frac{1 - (A_1 + A_2)}{A_1 + A_2} = \frac{1}{z_a} (c_e + K_a)$	-29,6
b) $\frac{1}{V} \frac{1 - (A_1 + A_2 + A_3)}{A_1 + A_2 + A_3} = \frac{1}{z_b} (c_e + K_b)$	-51,9

kinetikai mérések is utalnak. A z_b aktív helyek száma a hőmérséklet emelkedésével csökken, s ez egyértelműen adszorpcióra utaló jelenség. A Langmuir-féle reprezentáció azonban a folyamatok mélyebb értelmezését nem teszi lehetővé, és csak első közelítésnek tekinthető.

A K értékekből meg lehet határozni a vas(III)-ionok kötési energiáját (E_k) is, mivel:

$$K = \frac{1}{\Delta V} e^{E_k/RT}, \quad (8)$$

ahol $1/\Delta V$ a megkötődött vas(III)-ion mólnyi mennyisége által elfoglalt fázistérfogatot jelenti. Az $\ln K$, $1/T$ függvény meredekségéből (6. ábra) E_k meghatározható. Ezeket az értékeket a 4. táblázat tartalmazza.

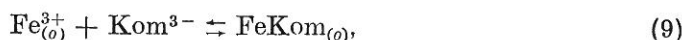
5. ábra

A kalcium-bentonit felületén megkötött vas szorpciójának ábrázolása Langmuir-féle reprezentációban (b)

3. A vas(III)-komplex látszólagos stabilitási állandójának meghatározása

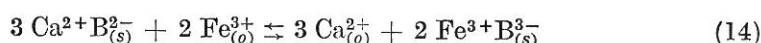
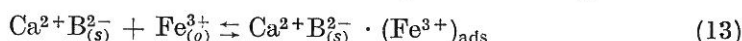
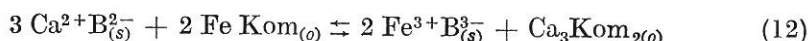
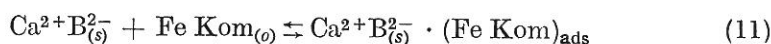
Az oldatban a komplexképző (Kom) és a Fe^{3+} -ionok közötti homogén egyensúlyt figyelembe véve:

a látszólagos komplex stabilitási állandó (K_s) a következő:

$$K_s = \frac{\text{Fe}[\text{Kom}_{(o)}]}{[\text{Fe}_{(o)}^{3+}][\text{Kom}_{(o)}^{3-}]} \quad (10)$$

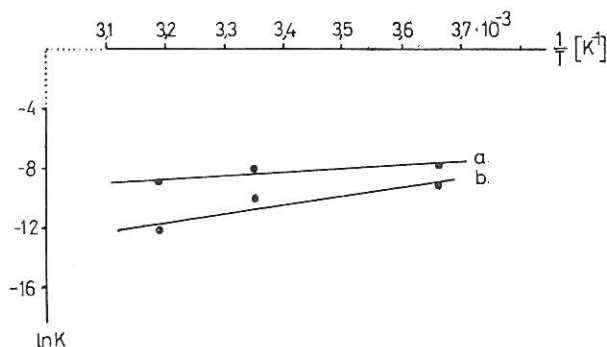
A reakciókinetikai elemzéssel három részfolyamatot tudtunk megkülönböztetni, elméletileg azonban a vas (III)-komplex, illetve annak disszociációjából származó Fe^{3+} -ionok és a kalcium-bentonit között az alábbi heterogén reakciók mehetnek végbe:

Az o és s indexek az oldat- és a szilárd fázisra vonatkoznak, az ads index az adszorpcióra utal, a $\text{B}_{(s)}^{2-}$ és $\text{B}_{(s)}^{3-}$ jelölések a bentonit adott kationokkal kapcsolódó negatív felületi töltését jelentik. A fenti egyenletek mellett a redox viszonyokat figyelembe véve még a Fe^{2+} -ion jelenlétével is lehet számolni.

A meghatározási módszer [1] a vas(III)-komplex disszociációját és a kationkicszerélődést [(9) és (14) egyenletek] használja fel. A (14) egyenletre felírhatjuk a tömeghatás törvényét:

$$\bar{K} = \frac{[\text{Ca}_{(o)}^{2+}]^3 [\text{Fe}^{3+}\text{B}_{(s)}^{3-}]^2}{[\text{Fe}_{(o)}^{3+}]^2 [\text{Ca}^{2+}\text{B}_{(s)}^{2-}]^3} \quad (15)$$

6. ábra

A Langmuir-féle egyenletek a), b) K konstansának változása az abszolút hőmérséklet reciprokának függvényében

A (15) egyenletet a következő alakba hozhatjuk:

$$\frac{[\text{Fe}^{3+} + \text{B}_{(\text{s})}^{3-}]^2}{[\text{Fe}_{(\text{o})}^{3+}]^2} = \bar{K} \frac{[\text{Ca}^{2+} + \text{B}_{(\text{s})}^{2-}]^3}{[\text{Ca}_{(\text{o})}^{2+}]^3} = K'. \quad (16)$$

A (16) egyenletben K' szintén konstansnak tekinthető, mivel a kiindulási Fe^{3+} -ion-koncentráció igen kis értéke miatt a Ca^{2+} -ionok töménysége egyik fázisban sem változik számottevően. K' -t megoszlási állandónak nevezzük.

Ha definiálunk egy P megoszlási koefficiens az oldat és a bentonit rendszerre:

$$P = \frac{[\text{Fe}^{3+} + \text{B}_{(\text{s})}^{3-}]}{[\text{Fe}_{(\text{o})}^{3+}] + [\text{Fe Kom}_{(\text{o})}]}, \quad (17)$$

akkor a (10), (16) és (17) egyenletekből a következő kifejezést kapjuk:

$$\frac{1}{P} = \frac{1}{\sqrt{K'}} + \frac{K_s}{\sqrt{K'}} [\text{Kom}]. \quad (18)$$

A radioaktív indikációs mérésekből a P megoszlási koefficiens kiszámítható:

$$P = \frac{a_{(\text{s})}V}{a_{(\text{o})}m}, \quad (19)$$

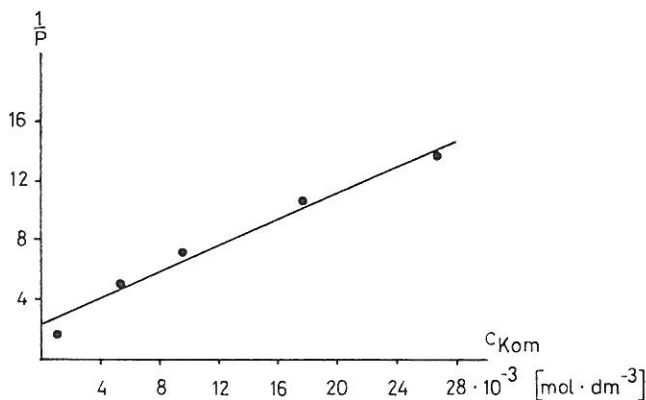
ahol $a_{(\text{s})}$ és $a_{(\text{o})}$ a szilárd és a folyékony fázis aktivitásai, V az oldat térfogata dm^3 -ben, m az adsorbens tömege g-ban.

A mérési eredményekből kiszámított $1/P$ értéket ábrázoltuk a komplexképző koncentrációja függvényében (7. ábra), és így K_s -re és K' -re grafikus úton a következő értékeket kaptuk:

Látszólagos stabilitási állandó (K_s): $975 \text{ dm}^3 \cdot \text{mol}^{-1}$

Megoszlási állandó (K'): 0,22

Ezeket az értékeket csak közelítő pontosságúnak tartjuk. Ennek egyik oka az, hogy a 7. ábrán lévő $1/P$ függvény eltér a lineáristól, így arra lehet következtetni, hogy a vas többféle komplexet képez az általunk ismeretlen

7. ábra

Az $1/P$ megoszlási hányados változása a komplexképző koncentrációjának függvényében.

szerkezetű komplexképzővel. A lineáristól való eltérés mértéke ugyanis arra utal [1], hogy milyen mennyiségben van jelen egy másik vagy esetleg harmadik komplex vegyület. A másik ok pedig az, hogy nemcsak a vasionok cserereakciója, hanem más folyamatok is végbemennek [(11), (12), (13) egyenletek]. Ezeknek az elemzése további feladat, de már most megállapítható a kísérleti eredményekből, hogy a (14) egyenlettel jelzett kationkicserélődési folyamat és a szorpciós effektusok a döntőek. Az általunk meghatározott látszólagos stabilitási állandó értéke viszonylag jó egyezést mutat az optikai úton meghatározott eredménnyel, ami RÁBAI és ORSZÁGH közlése szerint $7 \cdot 10^2 \text{ dm}^3 \cdot \text{mol}^{-1}$. Ez a (14) egyenlet szerinti mechanizmust támasztja alá, míg a 3. táblázat z_b oszlopa adszorpciós jelenségre utal.

Következtetések

A kísérleti eredményekből megállapítható, hogy a nyomelemtrágyaként használható vas(III)-komplex megkötődését a kalcium-bentonit felületén az ioncsere, az adszorpciós és komplex egyensúly befolyásolja. Számítási eredményeink azt igazolták, hogy a vas(III)-ionok a komplex vegyület miatt kis kötési energiával (másodrendű kötés) tapadnak meg az agyagásvány felületén, s ez biztosítja a felvehetőséget a növény számára.

Az adataink csak kalcium-bentonitra vonatkoznak, így a kutatási eredmények gyakorlati felhasználása céljából a vizsgálatokat különböző talajtípusokon és humuszon is el kell végezni. Ilyen irányú további kutatásainkról a következő közleményünkben számolunk be.

Összefoglalás

Vas(III)-komplex mint nyomelem-műtrágya felvehetőségét vizsgáltuk kalcium-bentoniton radioaktív indikációs módszerrel.

A reakciókinetikai mérések alapján két heterogén reakciót különböztettünk meg, az egyik konszekutív folyamat, ami k_1 , k_2 sebességi állandókkal jellemezhető, míg a másik reakció párhuzamosan játszódik le az előző kettővel, és k_3 sebességi állandóval írható le.

Kiszámítottuk a részfolyamatok aktiválási entalpia- és entrópiaváltozását, az aktív helyek számát és a kötési energia nagyságát. Megállapítottuk, hogy a vas(III)-komplex másodrendű kötésekkel tapad meg a felületen, s a folyamatot az ioncsere, az adszorpciós és komplex egyensúly együttesen határozza meg. A komplex egyensúly jellemzésére meghatároztuk a látszólagos stabilitási állandót.

Irodalom

- [1] BOWERS, R. C.: Determination of the formation constant of a complex ion. Radioisotope experiments for the chemistry curriculum. Experiment C 8–1–4. Ed.: N. RADIN. Nuclear-Chicago Corporation. Chicago. 1960.
- [2] IMRE, L.: Nagyhígítású ionkeverékek adszorpciója platinafelületen. Kémiai Közlem. 29. 217–243. 1968.

- [3] KÓNYA, J. & FILEP, GY.: Heterogén felületi reakciók tanulmányozása talaj-oldat rendszerekben radioindikáció alkalmazásával. I. Na—Ca és Na—Mg ioncsere-folyamatok mechanizmusának vizsgálata kis Na-koncentrációk esetén. *Agrokémia és Talajtan*. **24**, 382—391. 1975.
- [4] KÓNYA, J. & TÓTH, B.: Iszledovanija processza koncentrirovaniya produktov delenija na neorganiceszkih szorbentah. *Acta Phys. Chim.* **17**, 149. 1971.

Érkezett: 1982. május 11.

Investigations on Interactions Between Microelements and Soil Colloids by Isotope Labelling

I. Study on Sorptive Processes Between Calcium-Bentonite and Iron(III)-Complex

J. KÓNYA and Á. TÓTH H.

Isotope Laboratory, L. Kossuth University, Debrecen and Gy. Bessenyei Teacher Training College, Nyíregyháza (Hungary)

Summary

Binding of iron(III)-complex — a microelement fertilizer — on calcium-bentonite was investigated using ^{59}Fe labelling.

Two heterogeneous reactions were distinguished on the basis of reaction kinetic measurements: the first one is comprised of two consecutive processes which are characterized by velocity constants k_1 and k_2 , the other one is concurrent with the former and it is described by k_3 .

The change of activation entropy (ΔS_{akt}) and enthalpy (ΔH_{akt}) was determined. The number of active places (z) and the bond energy (E_k) was calculated from the Langmuir equation. The stability constant (K_s) of the iron-complex was determined in order to characterize the complex equilibrium.

The results prove that bonds of second order form between calcium-bentonite and iron(III)-complex, and that ion exchange together with the sorptive and complex equilibrium influence the processes.

Table 1. Data of velocity curves. (1) Temperature; mean and corrected empirical deviation. (2) Initial concentration, $\text{mol} \cdot \text{dm}^{-3}$. (3) Velocity constants of the partial processes. (4) Reaction half-times. (5) Constants. (6) Sum of $A_1 + A_2 + A_3$ constants.

Table 2. Changes in the activation enthalpy and entropy of the partial processes. (1) Partial processes. (2) Enthalpy change. (3) Entropy change.

Table 3. Number of active places (z) on the surface and the parameters (K) referring to adsorptive energy. (1) Temperature, $^{\circ}\text{C}$. (2) Active places on the surface. (3) Parameters characterizing adsorption energy.

Table 4. The bond energy (E_k) of iron(III) ions participating in the surface reaction. (1) Langmuir equation. (2) Bond energy.

Fig. 1. The granulometric curve of calcium-bentonite.

Fig. 2. The amount of adsorbed iron on the surface of calcium-bentonite as a function of time, at different initial concentrations. A. At 0°C ; B. at 25°C ; C. at 40°C . Vertical axis: distribution quotient (x) relating to the amount of adsorbed iron. Horizontal axis: time (t), sec.

Fig. 3. The velocity constants of heterogeneous processes as a function of the reciprocal absolute temperature.

Fig. 4. Langmuir's representation (a) of the sorption of iron on the surface of calcium-bentonite.

Fig. 5. Langmuir's representation (b) of the sorption of iron on the surface of calcium-bentonite.

Fig. 6. The K constants of the Langmuir equations (a, b) as a function of the reciprocal absolute temperature.

Fig. 7. The distribution quotient $1/P$ as a function of the concentration of complex forming material.

Ermittlung der Wechselwirkung von Mikroelementen und Bodenkolloiden mittels Radioindikation

I. Untersuchung der Sorptionsvorgänge der Eisen(III)-Komplexverbindung auf Kalcium-Bentonit

J. KÓNYA und Á. TÓTH H.

Isotopenlaboratorium der Universität „Kossuth Lajos“, Debrecen und Pädagogische Hochschule
„Bessenyei György“, Nyíregyháza (Ungarn)

Zusammenfassung

Es wurde die Bindung des Eisen(III)-Komplexes — als Minerale Dünger-Mikro-nährstoff — an Kalcium-Bentonit mittels radioaktiver Indikation (in Form von ^{59}Fe) untersucht.

Aufgrund reaktionskinetischer Messungen wurden zwei heterogene Reaktionen unterschieden: eine ist ein konsekutiver Vorgang, der mit den Geschwindigkeitskonstanten k_1 und k_2 gekennzeichnet werden kann, während sich die zweite Reaktion parallel mit den beiden anderen abspielt und mit der Geschwindigkeitskonstante k_3 beschrieben werden kann.

Es wurde die Änderung der Aktivierungsentropie (ΔS_{akt}), sowie der Aktivierungsenthalpie (ΔH_{akt}) der heterogenen Reaktionen berechnet. Aus der Langmuir-Gleichung wurde die Anzahl der aktiven Stellen (z) und die Grösse der Bindungsenergie (E_k) ermittelt. Zur Kennzeichnung des komplexen Gleichgewichtes wurde die Stabilitätskonstante des Eisen(III)-Komplexes bestimmt.

Die Resultate bewiesen, dass zwischen dem Kalcium-Bentonit und dem Eisen(III)-Komplex sekundäre Bindungen zu Stande kommen und dass der Vorgang durch den Ionenaustausch, die Adsorption und das Komplex-Gleichgewicht zusammen bestimmt wird.

Tab. 1. Angaben der Geschwindigkeitskurven. (1) Temperatur, mittlere und korrigierte empirische Streuung. (2) Ausgangskonzentration, $\text{mol} \cdot \text{dm}^{-3}$. (3) Geschwindigkeitskonstante der Teilreaktionen. (4) Halbzeiten der Reaktionen. (5) Konstante. (6) Summe der Konstanten.

Tab. 2. Änderungen der Aktivierungsenthalpie, sowie -entropie der einzelnen Teilreaktionen. (1) Teilreaktionen. (2) Enthalpieänderung. (3) Entropieänderung.

Tab. 3. Anzahl der aktiven Stellen an der Oberfläche und die Adsorptionsenergie kennzeichnenden Glieder. (1) Temperatur, $^{\circ}\text{C}$. (2) Aktive Stellen an der Oberfläche. (3) Die Adsorptionsenergie kennzeichnenden Glieder.

Tab. 4. Bindungsenergien der in der Oberflächen-Reaktion teilnehmenden Eisen(III)-Ionen. (1) Form der Langmuir-Gleichung. (2) Bindungsenergie.

Abb. 1. Granulometrische Kurve des Kalcium-Bentonits.

Abb. 2. Änderung der Menge des an der Oberfläche des Kalcium-Bentonits gebundenen Fe^{III} mit der Zeit und bei verschiedenen Ausgangskonzentrationen. A. Bei 0°C ; B. bei 25°C ; C. bei 40°C . Ordinate: die Menge des gebundenen Eisens kennzeichnender Verteilungsquotient (x), Abscisse: Zeit (t), sec.

Abb. 3. Änderung der Geschwindigkeitskonstanten in der Funktion des reziproken Wertes der absoluten Temperatur.

Abb. 4. Darstellung der Sorption des an der Kalcium-Bentonitoberfläche gebundenen Eisens nach Langmuir (a).

Abb. 5. Darstellung der Sorption des an der Kalcium-Bentonitoberfläche gebundenen Eisens nach Langmuir (b).

Abb. 6. Änderung der K-Konstanten der Langmuir-Gleichungen (a) und (b) in der Funktion des Reziprokwertes der absoluten Temperatur.

Abb. 7. Änderung des Verteilungsquotienten $1/P$ in der Funktion der Konzentration der komplexbildenden Verbindungen.

Изучение взаимодействия между микроэлементами и почвенными коллоидами методом радиоактивной индикации

I. Исследование процесса сорбции комплекса железа(III) на кальций бентоните

Я. КОНЯ и А. ТОТ Х.

Изотопная лаборатория Дебреценовского Университета им. Кошута, Дебрецен и Педагогический Институт им. Д. Бешшени, Ниредьхаза (Венгрия)

Резюме

На кальций-бентоните методом радиоактивной индикации изучили связывание комплекса-железа(III), как микроминерального удобрения. Использовали изотоп ^{59}Fe .

На основе кинетических измерений выделили две гетерогенных реакции: одна из них консективный процесс, характеризуемый постоянными скорости k_1 и k_2 , вторая реакция проходит параллельно двум указанным и описывается постоянной скорости k_3 .

Для гетерогенных реакций рассчитали изменения энтропии (ΔS_{akt}) и энтальпии (ΔH_{akt}) активизации, а по уравнению Лангмюра число мест активности (3) и размер энергии связывания (E_b). Для характеристики равновесия комплекса определили коэффициент стабильности комплекса-железа(III).

Полученные результаты подтверждают, что между кальциевым бентонитом и комплексом-железа(III) создаются второстепенные связи и процесс определяется совместно, равновесием ионного обмена, адсорбции и комплекса.

Табл. 1. Данные кривых скорости. (1) Температура, среднее и исправленное эмпирическое рассеивание. (2) Начальная концентрация, моль. дм^{-3} . (3) Постоянные скорости отдельных этапов реакции. (4) Полупериод прохождения реакции. (5) Постоянные. (6) Сумма постоянных.

Табл. 2. Изменение энтальпии и энтропии активизации отдельных этапов реакции. (1) Этап реакции. (2) Изменение энтальпии. (3) Изменение энтропии.

Табл. 3. Число поверхностных активных мест и члены, характеризующие адсорбционную энергию. (1) Температура $^{\circ}\text{C}$. (2) Поверхностные активные места. (3) Член характеризующий энергию адсорбции.

Табл. 4. Энергия связывания ионов железа(III), участвующих в поверхностной реакции. (1) Форма уравнения Лангмюра. (2) Энергия связывания.

Рис. 1. Гранулометрическая кривая кальциевого бентонита.

Рис. 2. Изменение количества железа, связанного на поверхности кальциевого бентонита, в зависимости от времени, при различных начальных концентрациях. А. При температуре 0°C ; В. При температуре 25°C ; С. При температуре 40°C . По вертикальной оси частное распределения (x), указывающее на количество связанного железа. По горизонтальной оси: время (t), в секундах.

Рис. 3. Изменение постоянных скорости в зависимости от реципрока абсолютной температуры.

Рис. 4. Изображение сорбции железа, связанного на поверхности кальциевого бентонита по Лангмюру (а).

Рис. 5. Изображение сорбции железа, связанного на поверхности кальциевого бентонита по Лангмюру (b).

Рис. 6. Изменение констант К уравнений Лангмюра (а, b) в зависимости от реципрока абсолютной температуры.

Рис. 7. Изменение частного распределения I/P в зависимости от концентрации образования комплекса.